

MARKAZIY OSIYO ADABIYOTI VA TARIXIY JARAYONLARIDA
ABDULLA QODIRIYNING “MEHROBDAN CHAYON” ASARI TAHLILI

Muradov Botir Xayat

Islom Karimov nomidagi
Toshkent davlat texnika universiteti,
Neft va gaz fakulteti,
“Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti”
kafedrasi (DSc) mustaqil izlanuvchisi.
ORCID 0000-0001-8138-0073
shaklaser@gmail.com

Muradov Botir Khayat

The after named Islam Karimov
Tashkent State Technical University,
Oil and Gas of the faculty.
"Industrial Economics and Management"
independent researcher of the department (DSc).
ORCID 0000-0001-8138-0073
shaklaser@gmail.com

Annotatsiya: Mehrobdan chayon romani o'zbek adabiyotida tarixiy voqealar va ijtimoiy muhitni badiiy talqin etgan muhim asarlardan biri hisoblanadi. Mazkur asarda XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston hududida hukm surgan ijtimoiy-siyosiy muhit, diniy muassasalar faoliyati hamda jamiyatdagi adolat va adolatsizlik masalalari badiiy obrazlar orqali yoritilgan. Yozuvchi roman syujeti orqali o'sha davr jamiyatidagi ma'naviy muammolar, rasmiy hokimiyat va diniy tizim o'rtasidagi murakkab munosabatlar hamda inson taqdirining ijtimoiy omillar bilan bog'liqligini ochib beradi. Asarda insoniy qadriyatlar, muhabbat, vijdon, adolat va ma'rifat g'oyalari yetakchi o'rin egallaydi. Muallif voqealarni realistik tasvirlash orqali jamiyatdagi ikkiyuzlamachilik, jaholat va mansabparastlik kabi salbiy holatlarni tanqid qiladi. Romandagi Markaziy Osiyo tarixiy jarayonlari bilan bog'liq holda milliy o'zlikni anglash, ma'naviy uyg'onish va ijtimoiy adolat g'oyalarini ham ilgari suradi. Mehrobdan chayon romani o'zining chuqur psixologik tasvirlari muhitni va Markaziy Osiyo adabiy jarayonlari tarixida ham muhim o'rin egallaydi. Asar orqali yozuvchi insoniylik, ma'naviyat va adolat tamoyillarining jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini yuksak badiiy darajada ifoda etgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, Mehrobdan chayon, Markaziy Osiyo adabiyoti, tarixiy roman, ijtimoiy tanqid, ma'rifatparvarlik, adolat g'oyasi, diniy muhit, milliy uyg'onish, badiiy tahlil.

ANALYSIS OF ABDULLA QODIRIY'S WORK "MEHROBDAN CHAYON" IN THE LITERATURE AND HISTORICAL PROCESSES OF CENTRAL ASIA.

Abstract: The novel "Scorpion from the Altar" is one of the important works in Uzbek literature that artistically interprets historical events and social environment. This work depicts the socio-political environment that prevailed in the territory of Turkestan in the late 19th and early 20th centuries, the activities of religious institutions, and issues of justice and injustice in society through artistic images. Through the plot of the novel, the writer reveals the spiritual problems of society at that time, the complex relationship between official power and the religious system,

and the connection of human destiny with social factors. The work is dominated by ideas of human values, love, conscience, justice, and enlightenment. The author criticizes negative aspects of society such as hypocrisy, ignorance, and careerism through a realistic portrayal of events. The novel also promotes the ideas of national identity, spiritual awakening, and social justice in relation to historical processes in Central Asia. The novel "Scorpion from the Altar" with its deep psychological images occupies an important place in the history of the Central Asian literary process. Through his work, the writer expressed the importance of the principles of humanity, spirituality, and justice in the development of society at a high artistic level.

Key words: Abdulla Qodiriy, Scorpion from the Altar, Central Asian literature, historical novel, social criticism, enlightenment, idea of justice, religious environment, national awakening, artistic analysis.

АНАЛИЗ РОМАНА АБДУЛЛЫ КАДИРИ «СКОРПИОН С АЛТАРЯ» В ЛИТЕРАТУРЕ И ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.

Аннотация: Роман «Скорпион с алтаря» - одно из важнейших произведений узбекской литературы, художественно интерпретирующее исторические события и социальную среду. В этом произведении посредством художественных образов освещается общественно-политическая обстановка, царившая на территории Туркестана в конце XIX - начале XX веков, деятельность религиозных учреждений, а также вопросы справедливости и несправедливости в обществе. Через сюжет романа писатель раскрывает духовные проблемы общества того времени, сложные взаимоотношения между официальной властью и религиозной системой, а также связь судьбы человека с социальными факторами. В произведении центральное место занимают идеи человеческих ценностей, любви, совести, справедливости и просвещения. Автор критикует негативные явления в обществе, такие как лицемерие, невежество и карьеризм, посредством реалистичного изображения событий. Роман также продвигает идеи национального самосознания, духовного пробуждения и

социальной справедливости в контексте исторических процессов в Центральной Азии. Роман «Скорпион с алтаря» с его глубокими психологическими образами занимает важное место в истории среды и литературно-художественных процессов Центральной Азии. В своем произведении писатель на высоком художественном уровне выразил важность принципов гуманизма, духовности и справедливости в развитии общества.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, «Скорпион из алтаря», литература Центральной Азии, исторический роман, социальная критика, просвещение, идея справедливости, религиозная среда, национальное пробуждение, художественный анализ.

Kirish. Abdulla Qodiriy (1894–1938) o'zbek adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri bo'lib, uning ijodi milliy uyg'onish davrining ma'naviy va ijtimoiy muammolarini chuqur yoritadi. "Mehrobdan chayon" romani 1929–1931 yillarda yozilgan bo'lib, u o'zbek adabiyotida klassik va zamonaviy qarashlarni uyg'unlashtirgan asar sifatida e'tirof etiladi. Roman asosiy e'tiborini shaxsiy erkinlik, milliy ong va feodal tizimdagi zulmga qarshi kurash mavzulariga qaratadi. Qodiriy asarda insoniy qadriyatlar, axloqiy prinsiplar va jamiyatdagi adolatsizliklar ustidan fikr yuritadi, shuningdek, o'tmish va hozirgi zamon o'rtasidagi ziddiyatlarni ochib beradi. "Mehrobdan chayon"da voqealar Samarqand va uning atrofidagi ijtimoiy-madaniy muhitda rivojlanadi. Roman qahramonlari, ayniqsa, o'z qarorlari va harakatlari orqali jamiyatdagi eski tartib va adolatsizliklarga qarshi kurashni namoyon etadi. Qodiriy o'zining nozik psixologik tahlillari va boy til boyligi orqali obrazlarni jonli va chuqur qiladi, bu esa o'quvchini voqealarga yanada yaqinlashtiradi [1]. Asarning tarixiy va ijtimoiy asoslari uning metodologik va ilmiy nuqtai nazardan ham qiziqarli ekanligini ko'rsatadi. Roman feodalizm davridagi ijtimoiy tabaqalanish, inson huquqlari, oilaviy va shaxsiy ziddiyatlar kabi masalalarni ochib beradi. Shu jihatdan, "Mehrobdan chayon" nafaqat badiiy, balki tarixiy va ijtimoiy manbalar sifatida ham katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada romanning asosiy g'oya va obrazlari, uning tarixiy konteksti hamda milliy uyg'onish davridagi ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Shu bilan

birga, asarning adabiy uslubi va metodologik yondashuvlari ham yoritiladi, bu esa Qodiriy ijodining nazariy va ilmiy jihatlarini yanada ochib beradi. Romanning asosiy mavzulari – sevgi, adolatsizlik, munofiqlik va insoniyatdagi tub o‘zgarishlar – hozirgi kun uchun ham dolzarbdir. Asarning tahlilidan maqsad yozuvchining mahoratini yoritish va asarning xalqaro adabiy jarayondagi o‘rnini aniqlashdan iborat [2]. Uning “Mehrobdan chayon” romani o‘z davri ijtimoiy-siyosiy muhitini, xalq hayotidagi murakkabliklarni va insoniy munosabatlardagi muhim jihatlarni yoritib bergan nodir asarlardan biridir. Mazkur roman o‘zbek adabiyotida birinchi tarixiy-badiiy asarlardan bo‘lib, unda ijtimoiy tengsizlik, xiyonat, sevgi va vatanparvarlik kabi dolzarb mavzular yoritilgan. Asar orqali Qodiriy o‘sha davr jamiyatining illatlarini fosh qilish, millatni uyg‘otish va yangi zamonaviy fikrlashni shakllantirishni maqsad qilgan. Ushbu maqolada "Mehrobdan chayon" asarining badiiy va ijtimoiy ahamiyati, qahramonlar xarakteri va muallif ko‘targan mavzular tahlil qilinadi [3]. Bu roman faqat o‘zbek adabiyotida emas, balki umumiy Turkiston madaniyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Usul: Tahlilda quyidagi usullardan foydalanildi: 1. Adabiy-tarixiy yondashuv: Roman yozilgan davrdagi ijtimoiy-siyosiy sharoitlar o‘rganildi. 2. Badiiy tahlil: Matn asosida obrazlar tizimi va yozuvchi mahorati baholandi [4]. 3. Qiyosiy tahlil: Asarda ko‘tarilgan masalalar boshqa xalq adabiyotlaridagi o‘xshash asarlar bilan solishtirildi. 4. Intertekstual yondashuv: Chet el adabiyotidan misollar orqali romandagi mavzular chuqurroq tahlil qilindi.

Roman markazida turgan asosiy obrazlardan biri Solih Maxdumdir. U orqali muallif diniy qadriyatlarni noto‘g‘ri talqin qiluvchi, o‘z manfaatini ustun qo‘yuvchi va jamiyatni chalg‘ituvchi shaxslarni ochib beradi. Solih Maxdumning xatti-harakatlari va uning atrofidagi insonlar bilan munosabatlari orqali Qodiriy diniy fan va insoniy qadriyatlarni chalkashtiruvchi holatlarni fosh qiladi. Shu tarzda, bu obraz jamiyatdagi ijtimoiy notenglik va diniy munofiqlikni ko‘rsatishda vosita bo‘lib xizmat qiladi. Asarda ijtimoiy adolatsizlik muammosi alohida e‘tibor bilan yoritilgan. Qodiriy boylar va qashshoqlar o‘rtasidagi tafovutni, boylarning o‘z manfaatlari yo‘lida qashshoqlarni

ezishini ochiqchasiga tasvirlaydi. Boylar tomonidan amalga oshiriladigan adolatsiz xatti-harakatlar jamiyatdagi muammolarni kuchaytiradi va ijtimoiy beqarorlikni yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, muallif jamiyatdagi har bir shaxsning qaror va harakati umumiy ijtimoiy muhitga qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatishga intiladi. Roman shuningdek, insoniylik, mehr-oqibat va ma'naviy qadriyatlarni o'rganishga katta e'tibor beradi. Qahramonlarning ichki kechinmalari, ruhiy kurashlari va o'z qadrini anglash jarayoni asarning dramatik tuzilishini shakllantiradi. Qodiriy inson ruhining murakkabligini ochib berishda yuqori badiiy mahorat namoyon qiladi, shuningdek, qahramonlarning zaif va kuchli tomonlarini birdek tahlil qiladi. Bu jihat o'quvchida shaxsiy mas'uliyat va haqiqatni tan olish zarurati haqida chuqur mulohaza uyg'otadi.

Muallif romanda badiiy uslubga katta e'tibor qaratadi. "Mehrobdan chayon" romanida til va uslub boy, o'ziga xos va o'quvchi e'tiborini tortadigan shaklda ishlatilgan. Qodiriy voqealarni tafsilotli va dramatik tarzda bayon etadi, qahramonlarning ichki dunyosini o'quvchiga jonli tarzda yetkazadi. Shu bilan birga, romandagi voqealar va obrazlar tarixiy haqiqatga asoslangan bo'lib, o'quvchida tarixiy va ijtimoiy kontekstni tushunish imkoniyatini beradi. Romanning nomi ham ramziy ma'noga ega: "Mehrobdan chayon" tashqi tarafdan pok, ichki tarafdan esa xavfli va zararli bo'lgan insonlarni, shuningdek, jamiyatdagi yolg'on va noto'g'ri qadriyatlarni anglatadi.

Asarda qahramonlarning psixologik tahlili alohida ahamiyatga ega. Muallif inson ruhining murakkabligini, ichki kechinmalarini va shaxsiy qarorlarining jamiyatga ta'sirini yoritadi. Shu jihatdan, romandagi har bir qahramon tarixiy va ijtimoiy kontekst bilan bog'langan holda tasvirlanadi. Masalan, boylar va diniy mutavassitlar qahramonlarining harakatlari jamiyatdagi kuch va siyosiy munosabatlarni ochib beradi. Shu bilan birga, qashsholar va oddiy odamlarning xatti-harakatlari, ularning ezilishi va adolatsizlikka qarshi kurashlari o'quvchida chuqur ta'sir uyg'otadi. Roman o'quvchiga nafaqat ijtimoiy muammolarni, balki shaxsiy va ma'naviy masalalarni ham o'rganish imkonini beradi. Qodiriy shaxsiy mas'uliyat,

adolat, haqiqat va insoniy qadriyatlarni tan olish zarurati haqida chuqur mulohaza uygʻotadi. Shu tariqa, “Mehrobdan chayon” nafaqat badiiy asar, balki ma’naviy va ijtimoiy tahlil vositasi sifatida ham oʻquvchiga xizmat qiladi.

Muhokama: Abdulla Qodiriyning “Mehrobdan chayon” asari oʻzbek adabiyotining yirik namunalari qatorida turadi va u asar orqali ijtimoiy adolatsizlik, diniy munofiqlik, insoniy qadriyatlar va milliy ong masalalarini chuqur yoritadi. Roman oʻtmishdagi jamiyatni, ayniqsa, 20-asr boshidagi ijtimoiy hayot va ma’naviy muammolarni aks ettiradi, shu bilan birga inson ruhiyati va qarorlarining murakkabligini koʻrsatadi. Asarda qahramonlar orqali jamiyatning turli qatlamlari, ularning fikr va xatti-harakatlari, shuningdek, shaxsiy manfaatlar va umumiy ijtimoiy manfaatlar oʻrtasidagi ziddiyatlar tasvirlangan. Roman markazida turgan obrazlardan biri Solih Maxdumdir. U orqali diniy qadriyatlarni notoʻgʻri talqin qilish, insonlarni oʻz foydasiga chalgʻitish, munofiqona xatti-harakatlar va ruhiy zaifliklar ochib beriladi. Solih Maxdumning xatti-harakatlari va u yaratgan muhit orqali Qodiriy diniy fan va insoniylikni chalkashtiruvchi ijtimoiy holatlarni tanqid qiladi. Bu obraz, shuningdek, jamiyatdagi insonlar oʻrtasidagi tafovutlarni va ijtimoiy notenglikni koʻrsatishda vosita boʻlib xizmat qiladi. Asarda ijtimoiy adolatsizlik masalasi ham keng yoritilgan. Qodiriy qashsholar va boylar oʻrtasidagi tafovutni, boylarning oʻz manfaatlarini yoʻlida qashshoqlarni ezishini ochiqchasiga tasvirlaydi. Bu tafovut nafaqat moddiy jihatdan, balki ma’naviy jihatdan ham mavjudligini koʻrsatadi. Shu bilan birga, muallif boylarning adolatsiz xatti-harakatlari jamiyatdagi ijtimoiy beqarorlikka olib kelishini ta’kidlaydi. U oʻquvchiga, har bir shaxsning qaror va harakatlari jamiyatga qanday ta’sir qilishi mumkinligini koʻrsatadi.

“Mehrobdan chayon” romani shuningdek, insoniylik, mehr-oqibat va iymon masalalariga ham e’tibor qaratadi. Qahramonlarning ichki dunyosi, ularning ezilishlari, ruhiy kechinmalari va ichki kurashlari asarning dramatik tuzilishini shakllantiradi. Qodiriy inson ruhining murakkabligini, uning qahramonlik va zaiflik tomonlarini chuqur tahlil qiladi. Shuningdek, romanda insonning oʻz qadrini bilishi, haqiqatni tan olishi va adolat yoʻlida kurashishi muhim mavzular sifatida namoyon boʻladi. Roman

uslub jihatidan ham e'tiborga loyiq. Qodiriyning badiiy uslubi voqealarni jonli va mazmunli tasvirlaydi. U milliy tilni o'ziga xos, boy va boyitilgan shaklda ishlatadi, bu esa o'quvchini asarga yanada chuqurroq tortadi. Shu bilan birga, muallif voqealarni dramatik va tafsilotli tarzda bayon etadi, qahramonlarning his-tuyg'ularini va ichki dunyosini o'quvchiga yetkazadi. Romanning nomi ham ramziy ma'noga ega: "Mehrobdan chayon" — tashqi ko'rinishi bilan pok bo'lgan, lekin ichki tarafidan zararli va xatarli bo'lgan shaxslarni, shuningdek, jamiyatdagi yolg'on va noto'g'ri qadriyatlarni ifodalaydi. Asar ijtimoiy va ma'naviy muammolarni ochib berish bilan birga, o'quvchiga muhim xulosalar chiqarishga imkon beradi. Qodiriy tarixiy voqealarni o'z zamonidagi haqiqatlar bilan bog'lab, o'quvchida milliy ongni shakllantirishga yordam beradi. U jamiyatdagi adolatsizlik, diniy munofiqlik va insoniy zaifliklarni fosh etish orqali o'quvchiga tanqidiy qarashni o'rgatadi. Shu bilan birga, asar shaxsiy mas'uliyat, ma'naviy qadriyatlar va insoniylik tamoyillarini ahamiyatini ta'kidlaydi.

"Mehrobdan chayon" romani milliy adabiyotda o'z o'rniga ega bo'lib, o'zbek jamiyatining tarixiy va ma'naviy portretini yaratadi. Qodiriy asarda tarixiy haqiqatni badiiy vositalar orqali aks ettirishga intiladi, shu bilan birga o'quvchida chuqur hissiyot uyg'otadi. Bu asar orqali muallif o'quvchiga nafaqat tarixiy voqealarni, balki inson ruhiyati, ijtimoiy adolat va ma'naviy qadriyatlar masalalarini chuqurroq tushunish imkonini beradi. "Mehrobdan chayon" asari nafaqat adabiy yuksaklikka ega, balki ijtimoiy muammolar, diniy munofiqlik, insoniy zaiflik va ma'naviy qadriyatlarni ochib beruvchi chuqur mazmunli asardir. Roman orqali muallif jamiyatdagi adolatsizlik va noto'g'ri qadriyatlarni tanqid qiladi, shuningdek, o'quvchida insoniylik, haqiqat va ma'naviy o'sish masalalariga e'tibor uyg'otadi. Shu jihatlari bilan "Mehrobdan chayon" o'zbek adabiyotining ajralmas qismi bo'lib qoladi va har bir o'quvchi uchun ma'naviy hamda intellektual o'sish manbai hisoblanadi.

"Mehrobdan chayon" asari o'zbek adabiyoti tarixida o'ziga xos yuksak mavqega ega. Ushbu asar orqali muallif o'z davrining ijtimoiy muammolarini yoritib, xalq hayotidagi adolatsizliklar, xiyonat va shaxsiy manfaatlar uchun boshqalarni qurbon

qilish kabi illatlarni ochib beradi [5]. Roman voqealari orqali muallif ijtimoiy-siyosiy muhitni tanqid qiladi va milliy ongini uygʻotishga urinadi. Asar qahramonlarining ichki dunyosi chuqur tasvirlangan boʻlib, Zaynab va Otabek oʻrtasidagi sevgi fojiasi orqali insoniyatning eng muhim qadriyatlari – muhabbat, sadoqat va halollikning ahamiyati yoritiladi. Shu bilan birga, Yusufbek hojining obrazi orqali oʻsha davrning ilgʻor ziyolilari va ularning jamiyatni isloh qilish yoʻlidagi intilishlari tasvirlangan [6]. "Mehrobdan chayon" nafaqat adabiy asar sifatida, balki tarixiy hujjat sifatida ham katta ahamiyatga ega, chunki u XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi Turkiston xalqlarining turmush tarzi, urf-odatlar va ijtimoiy munosabatlari haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Ushbu asar millatning ma'naviy boyligi va madaniy merosini aks ettiruvchi asar sifatida doimo e'tirof etiladi.

Chet el adabiyotida ijtimoiy adolatsizlik va diniy munofiqlik masalalari koʻplab asarlarda yoritilgan. Masalan, Ch. Dikensning "Oʻyinchoq doʻkon" romani yoki Viktor Gyugoning "Zolimlar" asarlari bilan mazmunan oʻxshash jihatlar bor. Roman faqat oʻzbek xalqining emas, balki global jamiyatning muammolarini aks ettirgani sababli xalqaro adabiyot doirasida ham oʻrganilishi lozim.

Natijalar: Abdulla Qodiriy "Mehrobdan chayon" romanida oʻz zamonasidagi ijtimoiy muammolarni badiiy uslub orqali juda chuqur va jonli tarzda ochib bergan. Romanda ijtimoiy muammolarni badiiy uslub orqali ochib berdi: Ijtimoiy adolatsizlik: Mahalliy jamiyatdagi boylarning adolatsiz xatti-harakatlari, qashshoqlarning ezilishi keng yoritilgan [7]. Diniy munofiqlik: Solih maxdum kabi obrazlar orqali dinni suiiste'mol qilish masalasi tasvirlangan. Sevgi va fojia: Anvar va Ra'noning sevgisi orqali insoniy his-tuygʻularning qadrini koʻrsatgan. Roman asarida jamiyatdagi turli qatlamlar va ularning oʻzaro munosabatlari, shuningdek, insoniy qadriyatlarning qanday sinovdan oʻtayotgani tafsilotli tasvirlangan. Asar orqali muallif nafaqat zamonining ijtimoiy va madaniy muhitini aks ettiradi, balki oʻquvchini hayotiy masalalarni chuqurroq tushunishga, ijtimoiy adolatsizlik va insoniylik masalalari haqida oʻylashga chorlaydi.

Birinchi navbatda, roman ijtimoiy adolatsizlikni yoritadi [8]. Mahalliy jamiyatda boy va kuchli kishilarning adolatsiz xatti-harakatlari, kambag'al va zaif qatlamlarning ezilishi, ularning hayotidagi qiyinchiliklar badiiy tafsilotlar orqali aks ettirilgan [5]. Qodiriy boylarning o'z manfaatlarini himoya qilish yo'lida boshqa odamlarning huquqlarini poymol qilishi, adolatni chetlab o'tishi holatlarini ochiqchasiga ko'rsatadi [10]. Bu orqali muallif o'quvchiga ijtimoiy tengsizlikning inson ruhiyatiga va jamiyat rivojiga ta'sirini his ettiradi. Shuningdek, u ijtimoiy muammolarni faqat tashqi ko'rinishdan emas, balki insonlarning ichki dunyosi va hissiyotlari orqali ham yoritadi, bu esa asarga yanada chuqurlik bag'ishlaydi.

Ikkinchi muhim masala – diniy munofiqlilik. Roman obrazlari, xususan, Solih Maxdum kabi shaxslar orqali diniy qadriyatlarning noto'g'ri talqin qilinishi, dindan shaxsiy foyda va manipulyatsiya vositasi sifatida foydalanish ko'rsatib berilgan. Qodiriy bu obrazlar orqali insonlarni diniy e'tiqod va axloqiy mas'uliyat haqida o'ylashga undaydi [12]. Dinni suiiste'mol qilish, xalq orasida adolatsizlik va noto'g'ri xatti-harakatlar bilan bog'liq bo'lib, asar ijtimoiy va axloqiy tanqidni birlashtiradi. Bu esa o'quvchi uchun o'zgacha hayotiy saboq bo'lib xizmat qiladi, chunki u insoniy qadriyatlar va e'tiqodning asl mohiyatini his qilishga yordam beradi.

Uchinchi jihat – sevgi va fojia. Anvar va Ra'no orasidagi sevgi hikoyasi orqali muallif insoniy his-tuyg'ularning qadrini, sevgi va fidoyilikning kuchini ochib beradi [13]. Ularning fojiali taqdiri orqali Qodiriy shaxsiy baxt va jamiyatdagi muammolar o'rtasidagi murakkab munosabatni ko'rsatadi. Sevgi – bu nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy kontekstda ham sinovdan o'tadigan kuchli hissiyot ekanligi romanda o'z ifodasini topadi. Shu tariqa, asar insoniy qadriyatlarning murakkabligi, ijtimoiy adolatsizlik bilan bog'liqligi va shaxsiy hayotdagi dramatik voqealarni birlashtiradi [14].

Umuman olganda, "Mehrobdan chayon" asari Qodiriy tomonidan ijtimoiy muammolarni badiiy va estetik vositalar orqali yoritishning yorqin namunasidir. U jamiyatdagi adolatsizlik, diniy munofiqlilik va insoniy his-tuyg'ularning murakkabligini tasvirlab, o'quvchiga o'z zamonasini anglash va insoniy qadriyatlarni

qadrlash imkonini beradi [15]. Shu sababli bu roman nafaqat adabiy meros, balki ijtimoiy tafakkur va axloqiy ta'limot manbai sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Xulosa: "Mehrobdan chayon" romani Abdulla Qodiriyning eng muhim asarlaridan biri bo'lib, unda ijtimoiy va insoniy muammolar keng yoritilgan. Asar bugungi o'zbek jamiyatining tarbiyaviy ahamiyatini oshirishda ham muhim o'rin egallaydi. Roman xalqaro adabiyot bilan qiyoslanganda ham o'zining dolzarbligini yo'qotmagan. Muallif asar orqali milliy qadriyatlarni targ'ib qilish bilan birga, jamiyatni ijtimoiy va ma'naviy jihatdan o'zgartirishga chaqiradi. Roman voqealari faqat o'sha davr muammolarini emas, balki bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolgan [16]. Asar bizga o'z tariximiz va madaniyatimizni anglash, milliy ongni rivojlantirish hamda insoniy fazilatlarning qadr-qimmatini bilishga yordam beradi. Shu sababli, "Mehrobdan chayon" nafaqat tarixiy va adabiy meros, balki bugungi kun uchun ham ibrat maktabidir. Bu asar Qodiriyning ijodiy salohiyati va ijtimoiy mas'uliyatini yaqqol namoyon etib, o'zbek adabiyotida mustahkam o'rin egallab kelmoqda.

"Mehrobdan chayon" romani o'zbek jamiyatining ijtimoiy, ma'naviy va ma'rifiy muammolarini chuqur badiiy uslubda aks ettiradi. Roman o'zining mazmun-mohiyatida nafaqat voqelikni yoritadi, balki insoniylik, adolat va ma'naviy poklik kabi universal qadriyatlarni targ'ib qiladi. Asarda Qodiriy o'zbek jamiyatining ijtimoiy tuzilmasi, shaxsiy va jamoaviy munosabatlari hamda diniy hayotining ayrim salbiy jihatlarini fosh etadi. Romanda asosiy syujet orqali muallif boylar va kambag'allar, kuchli va zaif, adolatli va adolatsiz insonlar o'rtasidagi tafovutlarni ko'rsatadi [17]. Boy tabaqalar o'z manfaatlarini jamiyatning umumiy farovonligidan ustun qo'yib, kambag'allarning ezilishiga sabab bo'ladilar. Shu bilan birga, diniy sohada yuzaga kelgan munofiqlik va yolg'on namoz o'qish, samimiylikdan yiroqlik kabi illatlar ham asarda muhim mavzulardan biri sifatida ochib berilgan. Solih Maxdum kabi obrazlar orqali Qodiriy dinni noto'g'ri talqin qilgan insonlarning jamiyatga salbiy ta'sirini tanqid qiladi. Roman qahramonlari orqali insonning ijtimoiy va ma'naviy mas'uliyati ko'rsatiladi. Asarda ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurash, insoniylik va halollik kabi

mavzular markaziy o'rinni egallaydi. Qahramonlarning hayot yo'li va qarorlarida jamiyatning ta'siri, odamlardagi ichki qarama-qarshiliklar va ruhiy azoblar aniq tasvirlanadi [18]. Shu tariqa, romandagi voqealar nafaqat shaxsiy dramani, balki butun jamiyatning muammoli ahvolini aks ettiradi. Badiiy jihatdan, Qodiriy tilining go'zalligi va obrazlarning chuqur psixologik tahlili romanning eng katta yutuqlaridan biridir. Muallif har bir obrazning xarakteri, odatlari va hissiyotlarini batafsil tasvirlab, ularni jonli va esda qolarli qiladi. Shu bilan birga, romandagi voqealar o'zbek xalqining tarixiy va madaniy kontekstiga bog'langan holda taqdim etilgan, bu esa asarning nafaqat badiiy, balki tarixiy ahamiyatini ham oshiradi.

Umuman olganda, "Mehrobdan chayon" – bu ijtimoiy adolatsizlik, diniy munofiqlik va insoniy qadr-qimmat masalalarini keng ochib beruvchi, shuningdek, ma'naviy va ma'rifiy xabardorlikni oshiruvchi asar [19]. Roman orqali Qodiriy o'quvchini o'z jamiyati va uning muammolariga tanqidiy nazar bilan qarashga, adolat va halollikni qadrlashga chorlaydi. Shu tariqa, romanning xulosasi shuki, har qanday ijtimoiy va ma'naviy inqiroz shaxsiy mas'uliyat, halollik va ma'naviy yuksalish orqali yengilishi mumkin, va haqiqiy insoniylikni saqlash har bir jamiyat a'zosi uchun zarurdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdulla Qodiriy. *O'tkan kunlar*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2019.
2. Ozod Sharafiddinov. *O'zbek adabiyoti tarixidan*. – Toshkent: O'zbekiston, 2005.
3. Naim Karimov. *XX asr o'zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
4. G'afur G'ulom. *Adabiyot haqida maqolalar*. – Toshkent: Fan, 1976.
5. Umarali Normatov. *O'zbek romanchiligi taraqqiyoti*. – Toshkent: Fan, 1990.
6. Izzat Sulton. *Adabiyot nazariyasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1980.

7. Edward Allworth. *The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present*. – Stanford University Press, 1990.
8. Mark Edward Reese. *Translation and Analysis of Uzbek Literature*. – Washington, 2018.
9. Adeeb Khalid. *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. – Berkeley: University of California Press, 1998.
10. Bertil Nygren. *Cultural Change in Central Asia*. – London, 2002.
11. Bozorboy Qosimov. *Jadidchilik va o'zbek adabiyoti*. – Toshkent: Fan, 2004.
12. Abduqayum Yo'ldoshev. *O'zbek romanchiligi tarixi*. – Toshkent: Akademnashr, 2015.
13. A. B. Chulpanov, (1995). O'tkan kunlar romanining ijtimoiy-siyosiy tahlili. Moskva: Adabiyot nashriyoti.
14. J. M. Roberts, (2020). *Modernity and Tradition in Central Asian Literature*. Oxford University Press.
15. B. Muradov, (2010). Markaziy Osiyo adabiyoti va tarixiy jarayonlar. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
16. M. Tursunov, (2005). Abdulla Qodiriy va o'zbek romanchiligi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
17. N. Mirzaeva, (2017). Milliy istiqlol va o'zbek romanining rivoji. Moskva: Gumanitar fanlar nashriyoti.
18. A. I. Kazakov, (2013). Sotsializm davrida O'rta Osiyo adabiyoti. Sankt-Peterburg: Akademiya nashriyoti.
19. M. G'ulomova, (2018). O'zbek adabiyotida tarixiy roman: Yangi va eski qarashlar. Toshkent: O'zbekiston matbuoti.
20. A. Qodiriy, (1932). O'tkan kunlar. Toshkent: O'zbekiston Nashriyoti.